

ادبیات کودك

مَتیو اورویل گِرنِبی
ترجمہی آرش حُوش صفا

نشر حڪمت كلمه

لاهور قصص ادبيات و فلسفہ

- سرشناسه: گرنبی، متیو اورویل، ۱۹۷۰-م.
- Grenby, M. O. (Matthew Orville), 1970
- عنوان و نام پدیدآور: ادبیات کودکان / متیو اورویل گرنبی؛ ترجمه‌ی آرش خوش صفا.
- مشخصات نشر: تهران: حکمت کلمه، ۱۳۹۹.
- مشخصات ظاهری: ۳۲۴ ص.
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۹۱۸۶-۲
- وضعیت فهرست نویسی: فیها
- یادداشت: عنوان اصلی: children's literature.
- موضوع: ادبیات کودکان و نوجوانان - تحلیل - روش‌شناسی
Children's literature - Research - Methodology
- شماره افزوده: خوش صفا، آرش، ۱۳۶۵ - مترجم
- رده بندی کنگره: PN1۰۰۹
- رده بندی دهایی: A۰۸/۰۶۸
- شماره کتابشناسی ملی: ۷۴۴۱۲۷۶
- اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیها

ادبیات کودك

مَتيو اورويل گرينی
ترجمہی آرش خوش صفا

ادبیات کودك

نویسنده: ایم. لاکرینی

مترجم: آرش خوش صفا

طراح جلد و گرافیک: محسن توخیدیان

برگه آرا: محمد فائمی

ویرایش: کارگاه ادبی نشر حکمت کلمه

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۹۰۰۰ تومان

hekmatkalame.com

Email: hekmat.kalame@gmail.com

Telegram: @hekmatkalame

Instagram: @hekmatkalame

Tel: 09365243527

فهرست

۹	سخن مترجم
۱۱	پیش درآمد مجموعه
۱۳	پیش درآمد
۳۱	فصل ۱- فابل
۶۸	چکیده نکات کلیدی
۶۹	یادداشت‌ها
۷۵	فصل ۲- شعر
۱۲۳	چکیده نکات کلیدی
۱۲۴	یادداشت‌ها
۱۳۱	فصل ۳- حکایات اخلاقی و آموزنده
۱۷۵	چکیده نکات اصلی
۱۷۶	یادداشت‌ها
۱۸۳	فصل ۴- داستان مدرسه‌ای
۲۳۹	چکیده نکات کلیدی
۲۴۰	یادداشت‌ها
۲۴۵	فصل ۵- داستان خانوادگی
۲۹۲	چکیده نکات کلیدی
۲۹۳	یادداشت‌ها
۲۹۹	فصل ۶- ادبیات خیالی
۳۴۸	چکیده نکات کلیدی
۳۴۹	یادداشت‌ها
۳۵۵	فصل ۷- داستان ماجراجویی
۴۰۵	چکیده نکات کلیدی
۴۰۶	یادداشت‌ها
۴۱۳	نتیجه‌گیری
۴۲۱	یادداشت‌ها
۴۲۳	سپاس‌گزاری

ترجمه این کتاب تقدیم به
علی رضا مهدوی هزاوه و کودکانه‌هایش

سخن مترجم

چاپ این کتاب هرگز بدون یاری، بردباری و هم‌کاری دوستانه و بی‌دریغ مدیر محترم نشر «حکمت کلمه»، جناب آقای فریاد ناصری، شدنی نبود. از این رو، بر خود می‌دانم تا از ایشان به سبب پشتیبانی پیوسته‌شان برای به ثمر رساندن این مجموعه ارزش‌مند سپاس‌گزاری ویژه‌ای به عمل آورم.

افزون‌بر این، دست‌های یاری‌رسان برگ‌آرای گرامی‌نشر، جناب آقای محمد قانمی، را نیز به گرمی می‌فشارم که شکیبایی‌شان از عوامل کلیدی ارانۀ این کتاب به بهترین شکل ممکن بود.

پیش درآمد مجموعه

مطالعه‌ی ادبیات انگلیسی در سال‌های آغازین قرن بیست و یکم دربرگیرنده گستره پهن‌آوری از نگرش‌ها، نظریه‌ها و دیدگاه‌های تاریخی منتقدانه است. گستره ادبیات انگلیسی، به خودی خود، گونه‌های سنتی شکسپیری^۱ و دوره‌ی رمانتیسزم تا گرایش‌های رایج در ادبیات ملی و منطقه‌ای خطه‌هایی هم‌چون ایالات متحد، ایرلند و حوزه‌ی دریای کارائیب را شامل می‌شود. درون‌مایه‌ی این ادبیات نیز گونه‌های فراوانی از تراژدی تا سایپرپانک را در برمی‌گیرد و حوزه‌های هم‌آمیز بسیاری مانند ادبیات آسیایی آمریکایی، ادبیات بریتانیایی آفریقایی، نویسندگی خلاق و اقتباس‌های ادبی را شامل می‌شود و تاکنون نیز از یک روش‌شناسی التقاطی برخوردار بوده است.

این حجم از گستردگی هم‌مایه‌ی افتخار است و هم می‌تواند

۱. اشاره به William Shakespeare (زاده ۱۵۶۴ - درگذشته ۱۶۱۶) شاعر و نمایش‌نامه‌نویس انگلیسی که بسیاری وی را بزرگ‌ترین نویسنده‌ی زبان انگلیسی می‌دانند - مترجم.

منجر به سردرگمی شود. گوناگونی زبان انگلیسی آن قدری هست که بتواند موجبات پرمایگی و سرگرمی تمامی خوانندگان موجود را فراهم آورد و، در عین حال، پیش‌انگاشت‌های چه‌گونگی مطالعه ادبیات را به چالش بکشد و لی خوانندگان چه‌گونه باید راه خود را در میان این گوناگونی ادبی و فرهنگی بیابند؟ دانش جویان چه‌گونه باید از پسِ درک دسته‌بندی‌ها و دوره‌های ادبی ای هم‌چون نوگرایی و نوزایی و یا نظریه‌های روبه‌فزونی ادبی از فمینیسم و مارکسیسم گرفته تا نظریه کونیر و زیست‌بوم برآیند؟ مجموعه راه‌نمای نقد ادبیاتِ ادینبرا^۱ بازتاب‌دهنده تمامی این چالش‌ها و جمع‌گرایی‌های امروز ادبیات انگلیسی است و هم‌زمان با واکاوی متون، بافت‌ها، گونه‌ها، دوره‌های تاریخی و مباحثات مربوطه روش‌هایی شفاف و دست‌یافتنی در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد.

مارتین هالیول^۲ و آندی موسلی^۳

-
1. The Edinburgh Critical Guides
 2. Martin Halliwell
 3. Andy Mousley

پیش درآمد

هدف این راه‌نمای منتقدانه ژرف‌اندیشی در درک کتاب‌ها و ادبیات مستقلِ کودک است که با بررسی تاریخچهٔ ریخت‌شناسانه، به‌ویژه سنن فراگیرِ موجود در برههٔ سی‌صد سال گذشته، انجام گرفته است. به همین دلیل، کتاب پیش رو در صدد ارائهٔ جزئیات مرتبط با کتاب یا نویسندهٔ خاصی نیست. البته، بی‌شک، متون گوناگونی با توجه به ژرفای محتوایی‌شان بررسی خواهند شد ولی این پژوهش کوتاه، در وهلهٔ نخست، بر آن است تا پیش‌درآمدی در این حوزه ارائه دهد تا اساسی برای مطالعات بعدی در نظر گرفته شود. هدف این کتاب کاوش چه‌گونگی جای‌گیریِ متون و نویسنده‌هایی خاص در این حوزهٔ گسترده است.

هر کدام از بخش‌های اصلی این کتاب به یکی از گونه‌های اصلی ادبیات کودک می‌پردازد. همگی این گونه‌ها از آغاز در تثبیت ادبیات کودک به‌عنوان بخشی مستقل در حوزهٔ نشر و فرهنگ - قرن هفدهم

و هجدهم و حتی پیش‌تر از آن - به رسمیت شناخته شده‌اند. آنچه که از مطالعه کتاب پیش رو برمی‌آید ارانه تصویری کلی از ادبیات کودک است. بی‌شک، حوزه این گونه از ادبیات بسیار گسترده است: تمامی متونی که از نخستین دوره‌های ثبت‌شده در تاریخ تا به امروز به وسیله کودکان خوانده شده‌اند، متونی که تمام قاره‌های جهان را شامل می‌شوند و آن‌ها نیز، به خودی خود، از اهمیتی برابر با گونه‌های یادشده در این کتاب برخوردارند. اشاره یک‌جا به تمامی این آثار چندان منطقی نمی‌نماید - درست همان‌گونه که نمی‌توان تمامی ادبیات بزرگسال را در چند برگ گرد آورد. از این رو، نباید محدودیت‌های مربوط به این مطالعه را نادیده انگاشت. نخست، باید در نظر داشته باشیم که بیش‌تر نمونه‌های ادبیات کودک در این کتاب به آثار مربوط به بریتانیا و آمریکای شمالی اختصاص یافته است. هرچند، برخی نویسندگان فراتر از مرزهای جغرافیایی یادشده نیز در این اثر گنجانده شده‌اند: ژول ورن^۱ فرانسوی، ایریش کیستیر^۲ آلمانی و بورلی نیدو^۳ اهل آفریقای جنوبی و البته ازوپ^۴. اما شایان یادآوری است که نویسندگان یادشده نیز کم‌وبیش در فرهنگ آنگلوآمریکایی نهادینه شده‌اند. قیاس متون آنگلوآمریکایی با متون موجود در دیگر بخش‌های جهان - هم‌چون اروپا یا آسیا - از دوره‌های استعماری گرفته تا پسااستعماری کاری بس شگفت‌انگیز

۱. Jules Verne (زاده ۱۸۲۸ - درگذشته ۱۹۰۵) نویسنده، شاعر و نمایش‌نامه‌نویس فرانسوی که بیش‌تر شهرتش را مدیون کتاب‌های ماجراجویی و داستان‌های علمی‌تخیلی‌اش است - مترجم.

۲. Emil Erich Kästner (زاده ۱۸۹۹ - درگذشته ۱۰۷۴) نویسنده، شاعر، فیلم‌نامه‌نویس و طنزپرداز آلمانی - مترجم.

۳. Beverley Naidoo (زاده ۱۹۴۳ -) نویسنده کودک اهل آفریقای جنوبی - مترجم.

۴. Aesop از نویسندگان یونان که قصه و افسانه می‌نوشت - مترجم.

است و هم‌اکنون نیز در بسیاری از حوزه‌های نقد بررسی می‌شود ولی پرداختن به این مفاهیم در کتابی فشرده و کوتاه شدنی نبود.

دومین محدودیت موجود، مفهوم کلیت‌گرایی است. در طول تاریخ، چیزهای گسترده‌ای مورد توجه کودکان قرار داشته - از ادبیات داستانی و آثار شکسپیر و شعر و کتب تصویری گرفته تا کتب درسی و مقدس و متون تبلیغاتی و بازی‌های رایانه‌ای. گفتنی است عبارت «ادبیات کودک»، امروزه، شامل تمام نمونه‌های یادشده در بالا و بسیاری دیگر نیز می‌شود. برخی از این نمونه‌ها دارای گستره‌ای بسیار فراخ‌اند و مباحث بسیاری را در حوزه نقد به وجود آورده‌اند که خود نیازمند کتابی جداگانه‌اند (از آن دست می‌توان به قصه‌های جن‌پری و عامیانه اشاره کرد) - که خوب طبیعتاً در این مقال نمی‌گنجند. گونه‌های دیگری نیز هستند که آن‌ها نیز تماماً در هفت بخش موجود در این کتاب بررسی نمی‌شوند: برای نمونه، داستان‌های جنگی و رمان‌های تاریخی در خلال بخش مربوط به داستان‌های ماجراجویی بررسی می‌شوند. با این وجود، برخی دیگر از داستان‌ها نیز بختی برای معرفی پیدا نمی‌کنند که منظور از آن‌ها کتب تصویری خنده‌دار، نمایش‌نامه‌ها و فیلم‌هاست. این کتاب، در عین آگاهی کافی نسبت به گستردگی نمونه‌های مربوطه و کشش آن‌ها در تبدیل‌شان از رسانه‌ای به رسانه‌ای دیگر، تنها به متونی می‌پردازد که در قالب کتاب عرضه می‌شوند، متونی که عملاً برای مخاطب کودک نوشته شده‌اند و در عین سرگرم کردن کودکان درصدد آموزش‌شان نیز برآمده‌اند

و، برخلاف میزان بالای تصاویر نمونه‌های دیگر، به محتوای متنی بسنده می‌کنند. از این رو، کتب تصویری خنده‌دار، فیلم‌ها و بازی‌ها، برخی کتب بزرگ‌سال با وجود داشتن مخاطبان کودک بسیار، کتب مدرسه‌ای و آموزش ابتدایی، کتب تصویری و برجسته نیز از حوزه بررسی‌های این کتاب کنار گذاشته شده‌اند. البته، در پاره‌ای مواقع، برخی کتب تصویری و برنامه‌های تلویزیونی هم در این اثر بحث می‌شوند ولی تنها زمانی که پیوندشان با مبحث اصلی نمایان باشد و کمک بزرگی به پیش‌برد بحث بکنند.

سومین محدودیت اثر پیش رو محدودیت زمانی است. تولید متون مورد توجه کودکان به زمان امپراتوری روم باستان و حتی شاید پیش از آن بازمی‌گردد. بی‌شک، کودکان بریتانیایی سده‌های میانه و دوره نوزایی از متون ویژه‌ی سنی خودشان بهره‌مند بوده‌اند، درست شبیه کتاب‌هایی که صرفاً برای خواننده بزرگ‌سال تهیه و چاپ می‌شدند اما آیا ما باید آن‌ها را هم ادبیات کودک بدانیم؟ منتقد ادبی، پیتر هانت^۱، بر این باور است که نباید چنین کاری کرد؛ وی با جدیت می‌گوید ادبیات کودک تنها به متونی اشاره دارد که «برای قشری که دیروز و امروز کودک تلقی می‌شدند» نوشته شده‌اند. او در ادامه می‌افزاید کتاب‌هایی که «به مذاق کتاب‌دار یا کودک امروز خوش نمی‌آیند» حتی با وجود هدف گرفتن مخاطب کودک در زمان نگارش‌شان نباید در این دسته‌بندی جای بگیرند. و به‌تر است به‌دست تاریخ‌پژوهان و کتاب‌شناسان بررسی شوند. با وجود این که نمی‌توان منطق پشت این دیدگاه را نادیده گرفت،

1. Vinny

واکنش شماری از منتقدان نسبت به اظهارات هانت با ناباوری و آزرده‌گی هم‌راه بوده است.

چالش بزرگ‌تری که در این زمینه شکل گرفته به یورش هانت به فرضیه اشتباه موجود در این حوزه مربوط می‌شود، فرضیه‌ای که بر اساس «یک جریان، یک روند تاریخی می‌تواند تمام کتب نوشته‌شده برای کودکان را به هم پیوند بزند و ما نیز امروزه می‌توانیم از تمام کتاب‌های کودک سال‌های دور بیاموزیم.» شاید دیدگاه هانت تا اندازه‌ای درست باشد چراکه او بر این باور است که مفاهیم کودکی در طول تاریخ دگرگون شده‌اند و، از این رو، اهداف و عمل‌کردهای ادبیات کودک نیز دچار دگرگونی شده و این بدین معناست که کارکرد کتب کودک امروز با نمونه‌های دیروزش فرق کرده و به‌تر آن است که تک‌تک‌شان را بخشی از یک زنجیره به‌شمار بیاوریم. با این حال، نمی‌توان به‌هم‌پیوستگی کلی در ذهن نویسندگان و تصویرگران و ناشرانی را نادیده انگاشت که تنها درصدد چاپ کتب پرفروش‌اند. داستان موجود در کتاب مدرسه یک کودک قرن شانزدهمی با نمونه آن در کتب مدارس امروزی متفاوت است ولی، بی‌شک، تولیدکنندگان متن قرن بیست و یکمی نیز ناخواسته وارث یک‌سری سنن و توقعات و محدودیت‌های همین زنجیره یادشده هستند. برای نمونه، رمان‌های هری پاتر^۱ نوشته‌ی جی. کی. رولینگ^۲، آشکارا، ادامه تکامل همان داستان مدرسه‌ای گذشته است که ژن‌های ادبی‌اش را به یادگار گذاشته؛

1. Harry Potter

۲. J. K. Rowling (زاده ۱۹۶۵ -) رمان‌نویس، فیلم‌نامه‌نویس و بشردوست اهل بریتانیا - مترجم.

از میان دیگر نمونه‌های مشابه می‌توان به مجموعه تلویزیونی *گرانژ هیل*^۱، قصه‌های مدرسه‌ای *اینید بلایتون*^۲، *فرانک ریچاردز*^۳، *آنجلای پِرزل*^۴، *ال. تی. میده*، *توماس هیوز*^۵، *ماریا اجورث*^۶ و *سارا فیلدینگ*^۷ اشاره کرد که بسیاری یکی از آثارش به نام معلم سرخانه (۱۷۴۹) را نخستین داستان مدرسه‌ای به شمار می‌آورند. حتی فیلدینگ هم جادو نکرده و صرفاً نیم‌نگاهی به سنت کتب کودک مربوط به مدارس دوره نوزایی یا حتی پیش از آن داشته. آنچه که در داستان‌های مدرسه‌ای صدق کند در دیگر ژانرهای این کتاب نیز صدق می‌کند، حتی در نمایه‌هایی نه‌چندان محسوس. شاید، در نگاه نخست، به هم پیوستگی موجود میان *نوشتار جودی بلوم*^۸ در دهه‌ی ۱۹۷۰ آمریکا و *ماریا اجورث* در بریتانیای دو قرن پس از آن به چشم نیاید ولی هر دو کم‌وبیش دست به نوشتن یک گونه قصه اخلاق‌گرا زدند و همین به هم پیوستگی است که بر تفاوت‌های سبکی و محتوایی می‌چربد. باید توجه داشت که ساختار یادشده

1. Grange Hill

۲. Enid Blyton (زاده ۱۸۹۷ - درگذشته ۱۹۶۸) از نویسندگان انگلیسی محبوب ادبیات کودک و نوجوان - مترجم.
۳. Frank Richards (زاده ۱۸۸۳ - درگذشته ۱۹۶۱) سرباز حاضر در جنگ جهانی نخست و نویسنده انگلیسی - مترجم.
۴. Angela Brazil (زاده ۱۸۶۸ - درگذشته ۱۹۴۷) یکی از نویسندگان انگلیسی پیش‌گام داستان‌های مدرسه‌ای دخترانه - مترجم.
۵. L. T. Meade (زاده ۱۸۴۴ - درگذشته ۱۹۱۴) نویسنده ایرلندی داستان‌های دخترانه - مترجم.
۶. Thomas Hughes (زاده ۱۸۲۲ - درگذشته ۱۸۹۶) وکیل، قاضی، سیاست‌مدار و نویسنده انگلیسی - مترجم.
۷. Maria Edgeworth (زاده ۱۷۶۸ - درگذشته ۱۸۴۹) نویسنده آنگلو ایرلندی ادبیات کودک و بزرگسال - مترجم.
۸. Sarah Fielding (زاده ۱۷۱۰ - درگذشته ۱۷۶۸) نویسنده انگلیسی و خواهر رمان‌نویس نامی یعنی هنری فیلدینگ - مترجم.
۹. Judy Blume (زاده ۱۹۳۸ -) نویسنده آمریکایی ادبیات کودک و نوجوان و بزرگسال - مترجم.

در هر بازه زمانی دچار دگرگونی‌های فراوانی شده، تا جایی که کودکان امروز هیچ علاقه‌ای به قصه‌های اخلاق‌گرا یا مدرسه‌ای قرن هجدهمی و حتی نوزدهمی نشان نمی‌دهند ولی این به معنای دست‌کم گرفتن اهمیت کتب کودکان گذشته در شکل‌دهی ادبیات کودک امروز و یا پیوند موجود میان این ژنتیک فراگیر نیست.

با این همه، می‌باید محدودیت زمانی گستره ادبیات کودک را از میان برداشت و بررسی موجود در این کتاب نیز از قرن هفدهم آغاز می‌شود. گزینش این نقطه آغاز پیوندی با ادعاهای مرتبط با کیستی کودکان امروز ندارد و صرفاً نقطه آغاز ادبیات کودک به عنوان یک گونه فرهنگی مستقل در بریتانیا و آمریکا است که کمی پیش یا پس از سال ۱۷۰۰ کلید خورد. البته این بدین معنا نیست که متون پیش از این دوره مورد توجه کودکان نبوده‌اند یا سبک‌شناسی و پیوندهای درون‌مایه‌ای میان متون مورد علاقه کودکان دوره کلاسیک، سده‌های میانه و دوره نوزایی از پیوستگی خوبی برخوردار نبوده‌اند بلکه هدف از بیان این بحث این است که ادبیات کودک ظرف نیمه دوم قرن هفدهم یعنی سال ۱۶۶۰ و پس از آن، زمانی که نویسندگان پاک‌دین^۱ در صدد بازسازی پارسایی شخصی تمام افراد جامعه از جمله بزرگسال و کودک برآمدند، ریخت یک محصول کاملاً مجزا به خود گرفت.

نشانی برای کودکان (۱۷۶۲) نوشته جیمز جینوی^۲ نمونه

۱. اشاره به گروهی از پروتستان‌های اصلاح‌شده انگلیسی در سده‌های شانزدهم و هفدهم میلادی که پشتیبان پالودن کلیسا از هر گونه رسم کاتولیک رومی بودند - مترجم.
۲. James Janeway (زاده ۱۶۳۶ - درگذشته ۱۶۷۴) وزیر پاک‌دین و نویسنده انگلیسی - مترجم.

مناسبی از کتب کودکِ دورهٔ پاک‌دینی است. اشارهٔ ناخوشایند اما نه روان‌زخمی وی در خطوطی مانند «مرگ‌های پرنشاطِ تنی چند از کودکانِ خردسال» (که در بخشی از عنوان کامل اثر نیز دیده می‌شود) چه از دید لحن و چه از نگاه موضوع تفاوت آشکاری با ادبیات کودکِ امروز دارند. (هرچند، حتی می‌توان اثری به نام بدرودهای شیرین، که در دههٔ ۱۹۹۰ به چاپ رسید، را نیز هم‌ارز چنین اثری دانست) به هر روی، پافشاری وی بر تأثیرگذاری برابر یک اثر ادبی خیالی با متنی آموزشی یا عبادی اصلی مهم برای ادبیات نوگرای کودک به شمار می‌آید. گفتنی است همین اصل را می‌شد به آسانی به دل‌مشغولی‌های جداانگاری دین از سیاست نیز نسبت داد. زمان، مکان و چه‌گونگی پیش‌برد ادبیات کودک، بیش‌تر، به پدیداری یک بازار تازه بستگی داشت تا جسارت چند ناشر یا نویسندهٔ پیش‌رو نابه‌غه؛ و این یعنی وجود پدرومادرهای پردرآمد که هیچ‌باکی از سرمایه‌گذاری روی کودکان‌شان نداشتند. گذشته از این‌ها، با وجود تمام پاک‌دامنی‌ها و ملاحظات کتب ادبیات کودکِ قرن هجدهم، هدف اصلی این دسته از کتاب‌ها شتاب‌بخشی هرچه بیش‌تر به پیش‌رفت دیدگاه جداانگاری دین از سیاست و اجتماعی - اقتصادی خوانندگان‌شان بوده است.

نویسندگان دورهٔ پاک‌دینان هم‌چون جینوی از این دید نوگرا بودند که همواره باور داشتند تأثیرگذاری نوشتارشان منوط به لذت بردن کودکان است و بس. شاید ما با خودمان فکر کنیم که کودکان از خواندن متون دشوار مرتبط با پاک‌دامنی و مرگ در کودکی

لذتی نمی‌برند ولی مدارک یافت‌شده نشان‌دهنده چیزی خلاف این ادعاست. بر اساس خودزیست‌نامه‌های موجود «این‌گونه خواندن‌ها، به‌ویژه، خواندن نشانی برای کودکانِ آقای جینوی» و نیز وقتی که یکی از خوانندگان جوان، در روزهای پایانی سال ۱۸۲۱، نشانی برای کودکان را «سرگرم‌کننده‌ترین کتاب ممکن» توصیف می‌کند، دلیل چنین لذتی، بی‌شک، خواندن نکات پرهیزگرایانه پردردورنج نیست بلکه اگر بتوانیم از جنبه دین‌گرایی متون دوره پاک‌دینان بگذریم، می‌توانیم به دلیل جذابیت این متون برای خوانندگان کودک پی ببریم. کتابی برای دختران و پسران، که عناوین دیگر آن نغمه‌های روستایی برای کودکان و یا نشان‌های آسمانی (۱۶۸۶) هستند، اثر جان بانیان^۱ و شامل اشعاری است که، با وجود دین‌گرایی اندوه‌ناکش، لحنی سبک و ساختاری هوش‌مندانه برای رخنه در ذهن خواننده ارائه داده است. «پسر و ساعت‌ساز» قصه یک ساعت‌مچی طلایی است که پدری به پسرش می‌سپرد که البته از کار افتاده. موضوع قصه فریبنده ولی به‌طرزی ناامیدکننده آشناست. تنها بیت سوم شعر، یعنی بیت «مقایسه»، معنای شعر را توضیح می‌دهد: پسر، در واقع، یک روح مسیحی است و ساعت‌مچی نیز مهربی آسمانی در قلبش. تنها دلیل خرابی ساعت نیز عدم نگاه‌داری و توجه کافی دیگران بوده. قیاس موجود در داستان به‌شکلی صمیمانه و دست‌یافتنی مطرح شده (و خواننده امروزی را تصادفاً یاد سازوبرگ پلید او (۲۰۰۰-)

۱. John Bunyan (زاده ۱۶۲۸ - درگذشته ۱۶۸۸) نویسنده و سخن‌ران انگلیسی - مترجم.

۱۹۹۵) نوشته فیلیپ پولمن^۱ می‌اندازد که البته در آن جا قطب‌نما
جای ساعت مچی را گرفته):

غبار دنیوی را به قلبت راه مده
و مگذار نیکی‌هایت به دست زوال زمانه بیفتند
بکوش تا روح ذهنت را دمامم پیروزی
وگرنه ساعت را ناآشنایی بیش نمی‌یابی.

اشعار یادشده هم چون چیستان عمل می‌کنند و هم قصد سرگرمی
دارند و هم درصدد بازپروری‌اند. چنین چیزی را می‌توان در نبرد با
شیطان (۱۶۷۳) نوشته پنجامین کیچ^۲ نیز یافت: گفت‌وگویی میان
«جوانک» و «وجدان» او. متن اثر، بسان هر اندرز تنبیه‌گونه‌ای،
مصمم به چشم می‌آید ولی وقتی پای سرزنش این دو به دست
یک‌دیگر به میان کشیده می‌شود، نمی‌توان عناصر خنده‌آمیز این اثر
را نادیده گرفت. جوانک داستان جوری با وجدان برخورد می‌کند
که انگار در حال گفت‌وگو با دوستی آزاردهنده و کهنه‌پرست
است: «جوانک می‌گوید: «به‌تر است به عرضت برسانم که من /
اختیارم دست خودم بوده و هست؛ / یعنی واقعاً این قدر گستاخی
که می‌خواهی / چنین اخگر بی‌باکی را که تاب منشِ تو را ندارد /
سرزنش کنی و شتابش را کند کنی؟»» گفتنی است حتی نشانی
برای کودکان نیز جذابیت‌های ویژه خودش را داراست. چینیوی،

۱. Philip Pullman (زاده ۱۹۴۶ -) نویسنده بریتانیایی - مترجم.

۲. Benjamin Keach (زاده ۱۶۴۰ - درگذشته ۱۷۰۴) واعظ مسیحی و نویسنده انگلیسی - مترجم.

که گاه تصویر ملایم‌تری از صحنه‌های مرتبط با مرگ ارائه می‌دهد، موفق به نمایش زبانی توان‌مند و تکان‌دهنده می‌شود. هم‌چنین، باید توجه داشت که چیستیِ کودک‌محورِ این متون تعمداً برای جلب توجه کودکان طراحی شده است. هر کدام از روایت‌ها گرد کودکی می‌گردد و نقش بزرگسالان در آن‌ها جزئی است. از این دیدگاه، باید یادآور شد که شخصیت‌های جینوی شباهت بسیاری به آلیس^۱ لویس کارول^۲ یا لایرای^۳ پولمن دارند. کودکان موجود در آثار جینوی از هر بزرگ‌سالی خردمندتر و محترم‌ترند و حتی گاهی آن‌ها را نصیحت هم می‌کنند. بی‌شک، چنین دیدگاهی توانایی ارضای خیال‌پردازی‌های قدرت‌خواهانه کودکان را داشته. آن‌ها حتی قهرمان هم هستند؛ به نبردهایی جسورانه بر ضد گناه می‌روند؛ چنین چیزی در یکی از صحنه‌های نبرد با شیطان کیچ به نمایش درمی‌آید: جوانک «در موقعیتی وارونه» و تک‌وتنها به نبرد گناه‌کاران و حتی خودِ ابلیس می‌رود. حتی برخی بر این باورند که مرگ شخصیت‌های اصلی جینوی نیز به‌گونه‌ای در ارضای خیال‌پردازی‌های کودکان کمک می‌کند: میل به جدایی از پدر و مادر با هدف ایجاد گونه‌ای دل‌تنگی در آن‌ها و حس شدید نبودن بچه‌ها.

از این رو، ریشه‌ی ادبیات کودکان به اشکال گوناگون را می‌توان در کتب کودکانِ دورهٔ پاک‌دینان یافت، حتی با این‌که بسیاری از

1. Alice

۲. Lewis Carroll (زاده‌ی ۱۸۳۲ - درگذشته‌ی ۱۸۹۸) استاد ریاضیات، کشیش، عکاس و نویسندهٔ انگلیسی - مترجم.

3. Lyra

ما امروزه این‌گونه آثار را چندان خوشایند نمی‌دانیم. به هر روی، پژوهش و دنبال کردنِ سیر این پیوستگی در ادبیات کودک همواره در حوزه نقد شدنی بوده و هست. البته شاید چنین دیدگاهی، بیش از اندازه، پایان‌گرایانه به چشم بیاید: این‌که تصور کنیم ادبیات گذشته تنها هنگامی درک‌پذیر است که پیوندش با ریخت ادبیات امروز آشکار باشد؛ حتی شاید برخی این دیدگاه را کانونی کردنِ هر چه بیش‌تر ادبیات بدانند ولی چنین چیزی به این دلیل آزاردهنده است که ادبیات کودک (بیش‌تر به این خاطر که مطالعه آن هم‌زمان با فراگیری کانون‌های ادبیات رو به فراموشی بود)، کم‌وبیش، از مرزبندی‌هایی هم‌چون «سنت درخشان» یا بخش‌بندی‌هایی مانند کتب «مهم» و «حاشیه‌ای»، که ادبیات بزرگ‌سال را زیر تأثیر قرار داده، به دور بوده است. به‌ترین پادزهر اندیشه پایان‌گرایانه درک تک‌متن، به‌شکلی مستقل و با توجه به بافت متنی خودشان، است که باید بدون تعریف‌شان بر اساس تفاوت‌ها و یا حتی کاستی‌شان نسبت به هم‌ارزان‌شان صورت بگیرد. کتاب پیش رو هم دقیقاً همین رویه را پیش خواهد گرفت. اگر ماریا اجوورث را پیشینه جودی بلوم به‌شمار می‌آوریم نه بدین معناست که ارزش آثار این‌دورا می‌خواهیم با هم مقایسه کنیم و نه این‌که پیوند میان‌شان باید تنها در یک جهت بررسی شود. خوانش آثار اجوورث با توجه به آثار بلوم همان‌قدر می‌تواند روشن‌کننده باشد که وارونه آن. و این نکته توجه خوبی برای دید تاریخی برخی بخش‌های این کتاب و یا آینده‌نمایی و گذشته‌نمایی برخی بخش‌های دیگر در وادی پیشینه

گونه‌ی مربوطه است.

به همین صورت، یکی از عناصر پیش‌گیرانه در برابر تثبیت مجموعه‌ای به‌عنوان ادبیات کودک در بردارندگی شمار قابل توجهی از حواشی از یادرفته‌ی همین حوزه است. با این‌که این کتاب با نگاه به ادبیات داستانی و شعر و نه آثار موجود در رسانه‌های کم‌دوام و سطح‌پایین‌تر (کتاب تصویری خنده‌دار یا درسی) در صدد تمرکز بر مفاد دروس دانش‌گاهی مرتبط با ادبیات کودک است، بر آن است تا شمار زیادی از آثاری را که در هسته مرکزی ادبیات کودک قرار نگرفته‌اند را نیز بررسی کند. در کنار نویسنده‌هایی که نام‌شان همواره در کتب تاریخ و ادبیات کودک آورده شده، کتاب پیش‌رو بر آن است تا به آثار کم‌تر دیده‌شده نیز بپردازد، آثاری از مجموعه اشعار کودکانه‌ی قرن هجدهم تا گستره مهم «رمان‌های پرسمان» که در دهه ۱۹۷۰ در آمریکا چاپ شدند، از داستان ماه‌نامه‌های ویکتوریایی تا کتب تصویری دوره نوزایی هارلم^۱. در بردارندگی این گستره از ادبیات یادشده در هیچ‌بخش نامه مصوب یا ساختار شکنی مرکزی‌ای عنوان نشده است. اشاره به چنین چیزی نشان‌دهنده‌ی این نکته است که تاریخ ادبیات کودک صرفاً به وسیله کتاب‌هایی که تاکنون معروف بوده‌اند رقم خورده است. ادبیات کودک نیز مانند ادبیات بزرگ‌سال قربانی مفهوم کتاب‌ها و زیرگونه‌هایی شده که روزی محبوبیت فراوانی داشتند ولی امروزه نه خواننده می‌شوند و نه، به‌طور گسترده، معرفی. با این حال، در بسیاری نمونه‌ها

۱. Harlem Renaissance نهضت هنری و ادبی آمریکاییان آفریقایی‌تبار که در دهه‌های ۱۹۲۰ و

۳۰ جریان داشت - مترجم.

همین آثار نامفهوم نقش بسزایی در ساخت سنن کلی داشته‌اند و قالب‌دهنده کتب کودکِ امروز بوده‌اند. یکی از نمونه‌های خوب در این زمینه قصه‌های هشدارآمیز هستند که در قرن هجدهم و آغاز قرن نوزدهم از محبوبیت ویژه‌ای بهره‌مند بودند: داستان‌ها و اشعارِ فراموش‌شده‌ای که سرنوشت شوم کودکان شلوغ‌کار را گوش‌زد می‌کنند. حتی با این‌که این متون مورد تقلیدِ پیتر هَبَلی (۱۸۴۸) نوشته هاینریش هافمن^۱، ماجراهای آلیس در سرزمین شگفتی‌ها (۱۸۶۵) نوشته لویس کارول و قصه‌های هشدارآمیز برای بچه‌ها (۱۹۰۷) نوشته هیلیرِ بلاک^۲ قرار گرفتند هم از بخت‌واقبال چندانی بهره‌مند نشدند. ولی، با این حال، نمی‌توان ردّ پایی که همین آثار در فرهنگ کودکان به جای گذاشتند را نادیده انگاشت. البته، هم‌چنان در پایان قرن بیستم، نویسندگانی هم‌چون آگدن نَش^۳، رولد دال^۴ و جیمی ریکس^۵ برخی از اصول یادشده در بالا را در آثارشان رعایت کرده‌اند. (کاسترد^۶ و شرکا (۱۹۷۹)، قافیه‌های حال‌به‌هم‌زن (۱۹۸۲)، حکایات خرس قهوه‌ای: قصه‌های هشدارآمیز برای دوست‌داران اسکونیم!^۷) (۱۹۹۰))

یکی دیگر از دشواری‌های پرداختن به ادبیات کودک در مقالی

۱. Heinrich Hoffmann (زاده ۱۸۰۹ - درگذشته ۱۸۹۴) روان‌کار و نویسنده آلمانی کودک - مترجم.

۲. Hilaire Belloc (زاده ۱۸۷۰ - درگذشته ۱۹۵۳) نویسنده، شاعر، مورخ و نماینده مجلس اهل انگلستان اهل بریتانیا - مترجم.

۳. Ogden Nash (زاده ۱۹۰۲ - درگذشته ۱۹۷۱) شاعر، نویسنده، فیلم‌نامه‌نویس و نوازنده پیانو اهل آمریکا - مترجم.

۴. Roald Dahl (زاده ۱۹۱۶ - درگذشته ۱۹۹۰) داستان‌نویس و فیلم‌نامه‌نویس اهل ولز - مترجم.

۵. Jamie Rix (زاده ۱۹۵۸ -) نویسنده انگلیسی ادبیات کودک - مترجم.

6. Custard

7. Squeam

فشرده چه‌گونگیِ اعمال بی‌طرفی نسبت به میزان و پیچیدگی پژوهش‌های انجام‌گرفته در این زمینه است. امروزه با انبوهی از نقد و پژوهش در زمینه ادبیات کودک روبه‌رو هستیم. و ما تنها می‌توانیم بخشی از آن‌ها را در قالب پانوشت یا فهرست منابع یادآوری کنیم. هرچند، پاره‌ای از نقدهای موجود خوانش‌های بسیار دقیقی از متون موردنظرشان را ارائه داده‌اند. برخی دیگر نیز صرفاً بر کارکرد نویسنده‌ها یا ناشرها و یا خود خواننده‌ها تمرکز کرده‌اند. این در حالی است که تمرکز برخی دیگر تنها بر چه‌گونگی هم‌نشینی کتب کودک در بافت‌های بزرگ‌تر استوار بوده: بافت‌هایی هم‌چون مباحث اجتماعی یا تاریخی - اجتماعی و یا موضوعات مرتبط با جنسیت، نژاد و یا رشد کودک. در این میان، برخی منتقدان دست به روشی انتزاعی‌تر زده‌اند و مشغول جست‌وجوی راه حلی برای پرسمان‌های در پیوند با چیستی ادبیات کودک بوده‌اند. پرسمان‌هایی هم‌چون کودکی چیست و چه‌گونه در گذر زمان دگرگون شده؟ و یا این‌که آیا اصلاً می‌توان چیزی به‌عنوان ادبیات کودک را تعریف کرد؟ آیا اگر این ادبیات را به ادبیات دختران و پسران مرزبندی کنیم، نتیجه دقیق‌تری خواهیم گرفت؟ آیا می‌توان ادبیات کودکی را تعریف کرد که گستره سنی مخاطبانش خردسال و کودک و نوجوان و حتی بزرگ‌تر از او را نیز در برگیرد؟ اصلاً مگر نه این‌که چنین ادبیاتی محصول شماری بزرگ‌سال است که حتی پخش و خریدش را هم خودشان بر عهده دارند؟

وضعیت امروز مطالعات مربوط به ادبیات کودک و برخی جهت‌گیری‌های ممکن در آینده را می‌توان به‌شکلی کوتاه در نتیجه‌گیری کتاب پیش رو خواند ولی شایان یادآوری است که هدف پژوهش این کتاب بررسی روش‌شناسی‌های امروز و یا مشکلات موجود در تعریف مفهوم ادبیات کودک نیست. هیچ واکاوی ویژه‌ای مد نظر این کتاب نبوده و تمامی روش‌های منتقدانه، بسته به نگرش مهم هر یک در پیوند با پیش‌رفت گونه‌های مورد نظر، به کار گرفته شده‌اند. بحث اصلی ارائه‌شده در این اثر این است که با کتاب کودک نیز می‌باید همان‌گونه برخورد کرد که با کتاب بزرگسال. هر یک از این دو توانایی آفرینش گفتارهای هنری بسیار جدی‌ای را دارا هستند. هر دو در سنن ادبی ما جای‌گاه ویژه‌ی خود را دارند و نیز معنای هر دو را می‌توان فارغ از توجه به چه‌گونگی تعریف مخاطب‌شان به‌جای تمرکز بر خود متن واکاوی کرد. چالش‌های ادبیات کودک یکی‌دوتا نیستند و هر یک به‌نوبه خود پیچیده و، در عین حال، جالب به چشم می‌آیند. ولی بزرگ‌ترین چالش موجود، که تقریباً تمامی نقدهای این حوزه با آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند، بررسی نقادانه دقیق، ظریف و بی‌طرفانه ادبیات کودک است، چیزی که سال‌های سال در انحصار ادبیات بزرگسال بوده و بس.

1. See Gillian Adams, 'Medieval Children's Literature: Its Possibility and Actuality', *Children's Literature*, 26 (1998), 1-24.
2. Peter Hunt, *Criticism, Theory and Children's Literature* (Oxford: Blackwell, 1991), pp. 67 and 61. Emphasis added.
3. For instance, Perry Nodelman, 'The Second Kind of Criticism', *Children's Literature Association Quarterly*, 17 (1992), 37-9; Richard Adams Flynn, 'The Intersection of Children's Literature and Childhood Studies', *Children's Literature Association Quarterly*, 22 (1997), 143-5; Susan R. Gannon, 'Report from Limbo: Reading Historical Children's Literature Today', *Signal. Approaches to Children's Books*, 85 (1998), 63-72.
4. Peter Hunt, 'Passing on the Past: The Problem of Books That Are for Children and That Were for Children', *Children's Literature in Education*, 21 (1996-97), 200-2 (p. 200).
5. For instance Alida E. Young, *Losing David* (London: Lions, 1993), about an HIV-positive girl and a boy with leukaemia.
6. *An Account of the Life of the Late Reverend Mr David Brainerd* (Edinburgh: William Gray, 1765), p. 3: Brainerd was born Connecticut in 1718; *The Sunday Scholars' Magazine*, quoted in Gillian Avery, 'The Puritans and Their Heirs' in *Children and Their Books: A Celebration*

of the Work of Iona and Peter Opie, ed. Gillian Avery and Julia Briggs (Oxford: Oxford University Press, (1989), pp. 95-118 (p. 113)

7. John Bunyan, A Book for Boys and Girls (London: printed for N.P., 1686), pp. 54-5.

8. Benjamin Keach, War With the Devil, or, The Young Man's Conflict with the Powers of Darkness in a Dialogue (London: Benjamin Harris, [1673] 1676), p. 15.